



## 'רינהרד, מבצע'

(Aktion Reinhard). שם צופן למיבצע הכחדה של היהודים בשטחי הגנרלגוברנמן שבפולין הכבושה במסגרת ה'פתרון הסופי'. את השם נתנו אנשי הס"ס הממונים על המיבצע חודשים אחדים אחרי הפעלתו, לזכרו של רינהרד הידריך, שהיה מתכנן עיקרי של ה'פתרון הסופי' באירופה וב-27 במאי 1942 נורה למוות בידי אנשי מחתרת צ'כים. מבצע ריינהארד נועד להביא לידי רציחתם של 2,284,000 יהודים, שלפי נתוני הגרמנים שפורסמו בפרוטוקול של ועידת ונזה, התגוררו אז בחמשת המחוזות של הגנרלגוברנמן: (ורשה, לובלין, רדום, קרקוב ולבוב (גליציה המזרחית)).

בחודשי אוקטובר-נובמבר 1941 החלו ההכנות למבצע ריינהארד. הינריך הימלר מינה לראש המיבצע את אודילו גלובוצניק, מפקד הס"ס והמשטרה במחוז לובלין. ראש המטה המבצעי היה האופטשטורמפירר הנס הפלה, הממונה על הארגון וכוח האדם. מטה מבצע ריינהארד היה בלובלין. על המטה הוטלו משימות אלו:

תכנון כולל של הגירושים;

הקמת מחנות ההשמדה והפעלתם;

תיאום הגירושים מהמחוזות השונים למחנות ההשמדה;

ביצוע פעילות ההשמדה בתוך המחנות;

החרמת החפצים ודברי הערך של הקרבנות והעברתם לרשויות המוסמכות של הרייך.

את הפקודות בכל הקשור לפעולות ההשמדה במחנות קיבל גלובוצניק בעל-פה, מטעמי סודיות. פעולות הגירוש של היהודים מהגטאות וליוויים עד למחנות ההשמדה, שהיו חלק בלתי נפרד ממבצע ריינהארד, היו בתחום סמכותם של מפקדי הס"ס והמשטרה במחוזות השונים, ולא בתחום סמכותו הישירה של גלובוצניק ומטהו. הסגל הגרמני שהועמד בפיקודו של גלובוצניק לצורכי מבצע ריינהארד היה של כ-450 אנשי ס"ס.

בגרעין המרכזי ביחידה ההיא היו 92 אנשים שהוצבו אליו ממיבצע אותנסייה, ובראשם קרימינל-קומיסר של המשטרה קריסטיאן וירט. מיבצע אותנסייה הופסק בגרמניה באמצע שנת 1941. מטעמי סודיות לא נשלחו המועסקים בו לחזית. הצבתם למבצע ריינהארד נתנה לגלובוצניק קבוצת אנשים בעלי ניסיון בהמתה בגז, לפי השיטות שהונהגו ב'מוסדות האותנסייה'. מאנשי הקבוצה ההיא הורכב הסגל הגרמני המצומצם, ובכללם מפקדי מחנות השמדה. בכל אחד מהמחנות הוצבו 20-30 גרמנים.

מטה מבצע ריינהארד גייס ככוח עזר יחידה מיוחדת של מתנדבים אוקראינים, שהיו ברובם המכריע חיילים בצבא הסובייטי ושנשבו בידי הגרמנים, ושהתנדבו לשירות הגרמנים. הם



רוכזו במחנה האימונים של הס"ס בטרוניקי שבאיזור לובלין, צויידו בנשק, הולבשו מדים שחורים, אורגנו במחלקות ובפולוגות ועברו סדרת אימונים קצרים. מפקדי המחלקות והפולוגות היו גרמנים, חלקם פולקסדויטשה. היחידות הללו נקראו בפי האוכלוסייה המקומית 'אנשי טרוניקי' או 'אסקריס' (Askaris). בכל אחד מהמחנות הוצבו 90-120 מאנשי היחידה האוקראינית. 'אנשי טרוניקי' הועסקו גם בגירוש היהודים מהגטאות ובליווי המשלוחים למחנות.

במסגרת מבצע ריינהארד הוקמו שלושה מחנות השמדה: בלז'ץ, סוביבור, טרבלינקה. בקביעת מיקומם של מחנות ההשמדה הובאו בחשבון גורמים אחדים: על המחנות להיות בקרבת מסילת ברזל כדי להקל את בעיות התובלה; מיקומם צריך להיות, מטעמי סודיות, באיזור מבודד ורחוק ככל האפשר מריכוזי אוכלוסייה; ועליהם להיות בקרבת הגבול המזרחי של הגנרלגוברנמן, כנראה לצורך הטיעון שהיה כיסוי והטעיה למיבצע הגירוש, דהיינו, שהיהודים מגורשים לעבודה 'אי שם למזרח', לשטחי ברית המועצות הכבושים.

בחודשי נובמבר 1941 – מרס 1942 הוקם המחנה הראשון, בלז'ץ, בצד מסילת הברזל לובלין-לבוב, וב-17 במרס 1942 החל רצח ההמונים שם. בחודשי מרס-אפריל 1942 הוקם מחנה סוביבור, ממזרח ללובלין. רצח ההמונים בו החל בתחילת מאי 1942. מחנה טרבלינקה שהיה ק"מ מצפון מזרח לורשה, הוקם בחודשי יוני-יולי 1942, ורצח ההמונים בו החל ב-23 ביולי 1942, עם תחילת הגירוש הגדול מגטו ורשה. הגז שבו השתמשו להמתת הקרבנות בשלושת המחנות היה חד-תחמוצת הפחמן שסיפקו מנועי בנזין או דיזל שהוצבו מחוץ לתאי הגזים, ואת הגז הזרימו פנימה באמצעות מערכת צינורות. במחנות ההשמדה של מבצע ריינהארד לא נבנו משרפות לשריפת הגופות. הקרבנות הוטמנו בבורות ענקיים, ורק בסוף 1942 – תחילת 1943 החלו בשריפת הגוויות במדורות ענקיות, במגמה לטשטש את עקבות הרצח. בבניית המחנות הועסקו פועלים פולנים מהסביבה, וכן הובאו למטרה זו עובדי כפייה יהודים, והם היו הקרבנות הראשונים במחנות.

כאמור היו בכל אחד מהמחנות 20-30 אנשי ס"ס גרמנים ועוד 90-120 אוקראינים. לעבודות פיסיות במחנות הוחזקו מאות אסירים יהודים שהוצאו מתוך המשלוחים להשמדה. על פי רוב נרצחו האסירים ההם אחרי שהועסקו במחנות כמה שבועות או חודשים, ובמקומם נלקחו אחרים מהמשלוחים שהגיעו. מעטים היו האסירים שהחזיקו מעמד זמן רב יותר.

תכנית הגירוש למחנות ההשמדה התבססה על החלוקה של הגנרלגוברנמן לחמישה מחוזות, והקו המנחה לתכנית היה הקרבה הגיאוגרפית למחנה ומסילות הברזל המובילות אליו. לפיכך גורשו היהודים ממחוז קרקוב וממחוז לבוב (גליציה המזרחית) לבלז'ץ, יהודים ממחוז ורשה ומחוז רדום – לטרבלינקה, ויהודי מחוז לובלין – לסוביבור. בחלוקה הזאת חלו גם שינויים, וכתוצאה מכך הגיעו יהודים ממחוז לובלין גם לבלז'ץ ולטרבלינקה.



שיטת הגירוש מהגטאות היתה אחידה ברוב המקומות במזרח אירופה. עקרונותיה היו: הפתעה, מהירות, הפעלת טרור והקפדה על כך שהקורבנות לא ידעו על היעדים האמיתיים של הגירוש. הגורמים האחראים לגירוש נהגו להודיע ליוזנרטים, ובאמצעותם ליהודי הגטו, על גירושם יום לפני הגירוש המתוכנן, ולפעמים באותו יום, וליוזנרטים נאמר שהיהודים מועברים למחנות עבודה אי שם במזרח. בעת ובעונה אחת הוקף הגטו במשמרות חזקים של כוחות ביטחון גרמניים, כדי למנוע בריחה. בגטאות הגדולים, שבהם היו רבבות ואף מאות אלפי יהודים, לא היה אפשר לבצע את הגירוש ביום אחד, ותקופה ממושכת מאוד נערכו אקציות. כל אימת שנערכה אקציה נדרשו היוזנרטים לרכז לגירוש אלפים אחדים של יהודים. כאשר לא היה היוזנרט יכול לספק, באמצעות המשטרה היהודית, את המכסה שנדרשה, הוכנסו לגטו כוחות של גרמנים ואוקראינים, והם פרצו לבתים ולחצרות והוציאו מתוכם את היהודים המתחבאים. בגטאות הגדולים נמשכו אקציות הגירוש שבועות וחודשים, ולא התנהלו בפרק זמן מרוכז אחד אלא במכות אחדות, עד שפונה כל הגטו מתושביו. בגטאות קטנים בוצעו אקציות הגירוש בפעולות חד פעמיות, שארכו יום-יומיים. במהלך אקציות הגירוש נורו רבים בתוך הבתים, במחבואים וברחובות, ובהם גם זקנים וחולים שלא היה בכוחם ללכת, ויהודים שגילו התנגדות לגירוש. לאחר הוצאתם מהגטו הובלו היהודים, בדרך כלל ברגל, לתחנות הרכבת, והועלו לקרונות המשא. הצפיפות בתוך הקרונות היתה איומה, ולפעמים נדחסו לתוך קרון עד 150 נפש. הנסיעה מתחנת ההעמסה ועד לתחנת ההשמדה, שארכה בתנאים רגילים שעות אחדות, התנהלה לפעמים ימים, הרכבות הוחזקו שעות רבות בתחנות ועל מסילות ברזל אי-שם בדרך. בתנאים הקשים של צפיפות בקרונות, בלי מים ובלי כל תנאי תברואה, בחום הקיץ ובקור החורף, מתו רבים מהיהודים בתוך הקרונות. לעיתים הגיעו למחנות המוות רכבות ובהם עשרות ואף מאות רבות של גויות.

כדי לקבוע את העליונות והבלבדיות של שליטת הס"ס על היהודים בשלב ה'פתרון הסופי' וליעל את תהליך הגירוש, הועברו ב-3 ביוני 1942 כל יהודי הגנרלגוברנמן מהסמכות של המימשל האזרחי הגרמני לסמכות הס"ס. עם הפעלת מחנה טרבלינקה ביולי 1942 הגיעו הגירוש למחנות ההשמדה לשיאם. בעקבות זאת התעוררו קשיים בהקצאת רכבות במספר הדרוש להובלת יהודים. אותה עת היתה מתקפת הגרמנים לעבר סטלינגרד והקווקז בעיצומה, ומירב אמצעי התובלה שעמדו לרשות מינהל הרכבות של הגרמנים נדרשו לצורכי הספקה לצבא בחזית המזרח. בעקבות התערבותו האישית של הימלר אצל מנהל הרכבות אלברט גנצנמילר הוקצו הרכבות הדרושות לגירוש יהודים.

באמצע יולי 1942 ביקר הימלר במטה מבצע ריינהארד ובמחנותיו. בעת הביקור, ב-19 ביולי 1942, פקד להשלים את גירושם של יהודי הגנרלגוברנמן למחנות ההשמדה עד 31 בדצמבר 1942. לפי הפקודה ההיא היו צריכים להישאר אחרי אותו תאריך מקצת יהודים חיוניים שהוחזקו במחנות מיוחדים שיוקמו בורשה, בקרקוב, בצ'נסטוכובה, ברדום ובלובלין. פקודת



הגירוש הכמעט כולל של היהודים מכל הגטאות עוררה בעיות של מחסור בכח עבודה במפעלים שייצרו למען מאמץ המלחמה. גורמי הצבא הגרמני האחראים לייצור המלחמתי מחו על הפגיעה במפעלים ובתהליך הייצור החיוני לצבא. על פי הנתונים שמסר הצבא, 300,000 מתוך כמיליון פועלים שהועסקו במפעלים שונים בגנרלגוברנמן היו יהודים, מתוכם 100,000 פועלים מקצועיים. ואכן, בעקבות ערעורם של גורמי הצבא הגרמני הוחלט להשאיר באורח זמני חלק מהפועלים היהודים באחדים מהגטאות הגדולים.

הגירושים נמשכו בשנת 1942, ולקראת סוף דצמבר 1942 נותרו, על פי נתונים גרמניים, כ- 136,000 יהודים בארבעה מחוזות של הגנרלגוברנמן, ובמחוז החמישי, לבוב, נותרו עוד 161,000 יהודים. בחודשי ינואר-יוני 1943, חוסלו סופית היהודים, הם והגטאות שבהם התגוררו, מרבית יושביהם נשלחו למחנות השמדה, ורבבות אחדות מהם, בעיקר צעירים ובעלי מקצוע, הועברו למחנות ריכוז ולמחנות עבודה.

בחודשים האחרונים של שנת 1942, כשעמדו מרבית הגירושים מהגנרלגוברנמן על סף הסיום במסגרת מבצע ריינהארד, נכללו במבצע גם היהודים ממחוז ביאליסטוק, שמספרם נאמד בכ-210,000. היהודים ממחוז ביאליסטוק נשלחו ברובם לטרבלינקה ומשלוחים אחדים לאושוויץ. אחרוני היהודים ממחוז ביאליסטוק נשלחו למחנות ההשמדה באוגוסט 1943. היהודים ממחוז קרקוב גורשו עד לחודש אוקטובר 1942 למחנה ההשמדה בלז'ץ, ואחר כך לפלשוב ולאשוויץ. לא כל היהודים בגנרלגוברנמן נשלחו למחנות ריכוז והשמדה. רבבות מהם נורו בקרבת מקומות מגוריהם. במחוז לבוב בלבד נרצחו באקציות מקומיות יותר מ-160,000 יהודים.

במהלך מבצע ריינהארד נפל לידי הגרמנים רכוש רב, שהושג ושהצטבר במרוצת דורות של חיים, עבודה ופעילות כלכלית מסועפת של יהודי פולין. הוא כלל רכוש דלא-ניידי עצום בצורת בתים, מפעלי תעשייה וקרקעות. אין כל אפשרות לאמוד את ערכו של רכוש זה במונחים כספיים. רכוש רב נשאר בתוך הבתים והמפעלים, ואותו החרומו השלטונות הגרמניים, ובחלקו נפל בידי האוכלוסייה המקומית הלא יהודית. היהודים שגורשו נטלו עימם חפצים שיכלו ושהורשו לשאת, וכן כסף מזומן ודברי ערך. כל זה נשאר במחנות ההשמדה אחרי הירצחם, ועבר לידי הגרמנים. על השליטה על רכוש היהודים התנהל מאבק בין הרשויות השונות של הממשל הגרמני, בעיקר בין המימשל האזרחי בגנרלגוברנמן, שראה את עצמו שליט במקום, ובין גורמי הס"ס שראו את עצמם ממונים על ביצוע ה'פתרון הסופי', ובכלל זה על רכוש היהודים. ב-26 בספטמבר 1942 הוציא ה'משרד הראשי למשק ולמנהל של הס"ס' הנחיות למטה מבצע ריינהארד ולמפקד אושוויץ בכל הקשור בטיפול בכסף ובחפצי הערך שהביאו עימם הנרצחים למחנות ההשמדה. על פי ההנחיות ההן יש להעביר את כל הכסף וכל דברי הערך שהצטברו במחנות ל'משרד הראשי למשק ולמינהל של הס"ס'. חפצים אחרים, כגון שעונים, בגדים, כלי אוכל, כלי מיטה וכדומה צריך היה על פי אותה פקודה



להעביר חלקם למיניסטריין לכלכלה של הרייך, חלקם לצבא, לשם חלוקה בין החיילים, חלקם לבתי מלאכה של הס"ס, וחלקם לחלוקה בין הפולקסדויטשה בארצות שונות.

מטה מבצע ריינהארד הקים מחנה מיוחד בלובלין, מסונף למחנה מיידנק, לריכוז חפציהם של הנרצחים, ולשם הובאו החפצים ממחנות טרבלינקה, סוביבור ובלז'ץ. המחנה הוקם בשטחו של שדה תעופה ישן, ולאחסון החפצים השתמשו במוסכי המטוסים שהיו במקום. אסירים יהודים, בעיקר נשים, הועסקו בעבודה במחסנים ההם.

ב-15 בדצמבר 1943 מסר מטה מבצע ריינהארד דין וחשבון מסכם על הכסף, הזהב וחפצי הערך שנלקחו מהיהודים במחנות ההשמדה שהיו באחריותו. הסיכום נמסר במרקים גרמניים (ששערם הרשמי היה 2.5 מרקים גרמניים לדולר אמריקני אחד של אז).

בדין וחשבון פורטו הכספים וחפצי הערך: כ-1,100,000 דולרים בשטרות; כ-250,000 דולרים במטבעות זהב; שטרות כסף מ-48 ארצות; מטבעות זהב מ-34 ארצות; 2,910 ק"ג מטילי זהב; 18,734 ק"ג מטילי כסף; 16,000 קרט יהלומים. בסיכום הדין וחשבון נרשם סך כל ערך הטובין שנלקחו מהיהודים:

מ"ג	73,852,080.74	כספים שנמסרו בזלוטי פולניים ובמרקים גרמניים
מ"ג	8,273,651.60	מתכות יקרות
מ"ג	4,521,224.13	מטבע חוץ בשטרות כסף
מ"ג	1,736,554.12	מטבע חוץ בזהב
מ"ג	43,662,450.00	אבני חן וחפצים יקרי ערך אחרים
מ"ג	46,000,000.00	אריגים
מ"ג	178,045,960.59	סך הכול במרקים גרמניים

נוסף לכך הגיע רכוש עצום לידיהם של אנשי המנגנון הגרמני, אנשי ס"ס, אוקראינים שומרי המחנות, אנשי משטרה וכן אוכלוסייה מקומית.

מבצע ריינהארד שמטרתו היתה חיסול פיסי כולל של היהודים בגנרלגוברנמן שבפולין הכבושה, החל באמצע מרס 1942 והסתיים בתחילת נובמבר 1943, עם חיסול אחרוני היהודים במחנות מיידנק, פוניאטובה וטרונויקי. מיבצע זה כונה ארנטפסט. בסך הכל כ-1.7 מיליון בני אדם נרצחו במסגרת מבצע ריינהארד.